ברטנורא על מסכת פסחים

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **אור לארבעה עשר.** ליל שלמחרתו יהיה י״ד. וקורא התנא ללילה אור כדרך שקורין לעיור סגי נהור, ולישנא מעליא נקט:

בודקין את החמץ. אית דמפרשי טעמא דבדיקה כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא אם יהיה חמץ בביתו בפסח. ואע״ג דבבטול בעלמא סגי, חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיפיה וימלך על ביטולו ויחשוב עליה לאכלה ויעבור עליו על בל יראה ובל ימצא, הלכך בודקים את החמץ כדי לבערו מן העולם. ואית דאמרי טעמא דבדיקה גזירה שמא ימצא חמץ בביתו בפסח ויאכלנו, כיון שאין רגיל להיות בדל ממנו כל שאר ימות השנה:

לאור הנר. בגמרא יליף דבדיקת חמץ צריכה שתהא לאור הנר, מדכתיב הכא (שמות י״ב:י״ט) שאור לא ימצא, וכתיב התם (בראשית מ״ד:י״ב) וימצא הגביע, מה מציאה האמורה שם ע״י חפוש, שנאמר ויחפש וכו׳ וימצא, אף מציאה האמורה כאן על ידי חיפוש, וחפוש הוי בנר דכתיב (משלי כ׳:כ״ז) נר ה׳ נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ותקנו הבדיקה בלילה מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה בלילה יותר מביום דשרגא בטיהרא למאי מהניא. ומיהו אם לא בדק ליל י״ד ובודק בי״ד שחרית צריך שיבדוק נמי לאור הנר:

ולמה אמרו. לקמן במתניתין:

שתי שורות. של חביות הסדורות זו ע״ג זו במרתף של יין צריך לבדוק ביניהן, אחר שאמרנו כל מקום שאין מכניסין בו חמץ א״צ לבדוק, למה הצריכו לבדקן. ומשני, לא אמרו אלא במרתף שמכניסין בו חמץ, כמו מרתף שמסתפק ממנו יין לשלחנו ופעמים שהשמש עומד למזוג ופתו בידו וכשהיין כלה נכנס במרתף להביא יין:

שתי שורות על פני [כל] המרתף. דרך אוצרי יין לסדר חביותיהן שורות שורות עד שממלאין כל קרקעית המרתף וחוזרין ומניחין חבית על חבית, כשורות התחתונות כך שורות העליונות עד שמי הקורה. ושתי שורות שאמרו ב״ש הם שורה חיצונה מן הארץ עד שמי קורה, וחוזר ובודק החביות העליונות על פני ארכו ורחבו של מרתף, נמצאו שתי שורות כמין גא״ם יונית, שורה אחת בזקיפה ושורה אחת בשכיבה:

ב׳ שורות החיצונות. השורה העליונה הסמוכה לשמי קורה הרואה פני הפתח, ושלמטה הימנה. ואותן שלפנים אינו בודק כלל. ומן החיצונות אינו בודק אלא שתי העליונות בלבד:

ב **אין חוששין.** כשבדק הבית בזוית זו ובא לבדוק זוית זו, אין חוששין שמא בתוך שבאתי לזו גררה חולדה למקום הבדוק וצריך אני לחזור ולבדוק, שאם באת לחוש לכך הרי גם מחצר לחצר י״ל כן אני בדקתי קודם לחברי ולאחר בדיקתי הביאה חולדה חמץ מחצר חברי לחצרי ואין לדבר סוף:

ג **בודקים אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית.** הכי קאמר, באחד מג׳ פרקים הללו בלבד בודקים, ולאחר ג׳ פרקים הללו אם לא בדק שוב אינו בודק:

בתוך המועד. בשעה ששית שהוא מועד הביעור:

לאחר המועד. עד שתחשך. ואית דמפרשי בתוך המועד, בתוך הפסח. לאחר המועד, לאחר הפסח. כדי שלא יתערב לו חמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה בחמץ של היתר שנעשה לאחר הפסח. ור׳ יהודה סבר לאחר הביעור, דהיינו לאחר זמן איסורו של חמץ, לא יבדוק כלל דלמא אתי למיכל מיניה. ורבנן אמרי יבדוק לאחר זמן איסורו, ולא חיישינן דלמא אתי למיכל מיניה כיון שכל עצמו מחזר עליו לשורפו. ואין הלכה כרבי יהודה:

ד **ושורפין בתחלת שש.** ואע״ג דכל שעה שישית מדאורייתא שריא, גזרו רבנן עליה דלמא טעו וסבור על השביעית שהיא שישית. אבל החמישית לא טעו למימר על השביעית שהיא חמישית, ומותר:

תולין כל חמש. ואינו אוכל, גזרה משום יום המעונן דטעי וסבר על השביעית שהיא חמישית. ומיהו לשרוף אינו צריך, ומאכיל לבהמתו. אבל ששית אף בהנאה אסור מדרבנן, גזירה משום שביעית. והלכה כר״י:

ה **שתי חלות.** של חמץ:

של תודה פסולות. שנפסלו בלינה. שמתוך שהן מרובות לחמי תודה בי״ג בניסן, שכל מי שיש לו תודה להביא מביאה בי״ג, נפסלות בלינה לבוקר של י״ד. לחמי תודה ארבעים חלות, עשרה מהן חמץ. ותודה נאכלת ליום ולילה, ואם היו מביאים אותם בי״ד אין נאכלות של חמץ אלא עד שש שעות, ואסור להביא קרבן ביום שיתמעט זמן אכילתו, שאין מביאין קדשים לבית הפסול, הלכך כל מי שהיה עליו קרבן תודה מביאה בי״ג, דבי״ד לא יוכל להביאה, וכל שכן בפסח, ונפסלו בלינה ליום י״ד לפי שלא היו להם אוכלים כל כך, ומשום הכי דפסולות היו נתונות שם, שאם היו כשרות לא היו נותנים אותם שם לפסלם בידים:

שמונחות. שם עד זמן הביעור ונשרפות:

על גג האצטבא. שהיה בהר הבית. כדי שיראו אותם שם לסימן:

ניטלה אחת מהן. בתחלת שעה חמישית בא שליח ב״ד ונוטל האחת, וכל העם מכירים שהגיע שעה חמישית ותולין:

ותרומה כל חמש. דאסור להפסיד קדשים בידים כל זמן שיכול לאכלם:

ושורפין בתחלת שש. דהשתא ודאי רובא טעו בין ו׳ לז׳. ואין הלכה כר״ג:

ו **מימיהם של כהנים לא נמנעו.** משום דבעי למתני סיפא מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה [נקט] לה הכא:

מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה. בולד של ולד קאמר. כלומר הבשר שהוא שלישי שנטמא בשני לטומאה, שהוא ולד של ולד, לא נמנעו מלשרפו עם הבשר שנטמא באב הטומאה שהוא ראשון לטומאה. וכשנוגע זה הבשר שהיה מתחלתו שלישי בבשר שנטמא באב הטומאה חוזר להיות שני, שהרי נגע בראשון ונעשה שני, ונמצא שהוסיפו לו טומאה על טומאתו, דמעיקרא שלישי והשתא שני. ואעפ״כ לא נמנעו מלשורפו עם חמור ממנו, דהואיל ואף זה הקל לשריפה עומד לא חשו אם מטמאין אותו יותר ממה שהיה. ואע״פ שאין אוכל מטמא אוכל מן התורה שנאמר בטומאת אוכלין (דברים י״ד) טמא הוא, הוא טמא, ואינו מטמא אוכל כיוצא בו, מ״מ רבנן גזרו שיהיה אוכל מטמא אוכל:

השמן. של תרומה:

שנפסל בטבול יום. הוא שלישי לטומאה, דטבול יום פוסל את התרומה מן התורה ועושה אותה שלישי לעולם, לא שנא אוכלין ולא שנא משקין:

בנר שנטמא בטמא מת. האי נר של מתכת הוא. וכל כלים חוץ מכלי חרס שנגעו בטומאת מת נעשו כמותה, אם אב אב, אם ראשון ראשון, דכתיב (במדבר י״ט:ט״ז) בחלל חרב, ודרשינן חרב הרי הוא כחלל, שהחרב שנגע במת נעשה אבי אבות כמת עצמו, וכשנגע בטמא מת שהוא אב נעשה ג״כ החרב אב, והוא הדין לכל שאר כלים חוץ מכלי חרס. נמצא הנר של מתכת שנגע בטמא מת, נעשה אב הטומאה. והשתא הוסיף ר״ע על דברי ר׳ חנניה סגן הכהנים, שר׳ חנניה לא התיר אלא להחזיר הג׳ שני, ור׳ עקיבא התיר להחזיר הג׳ ראשון, שהשמן שנפסל בטבול יום שהוא שלישי, כשמדליקין אותו בנר שנטמא בטמא מת, שהנר עצמו נעשה אב כמו שאמרנו, נמצא שחוזר השלישי להיות ראשון ואעפ״כ לא נמנעו, דהואיל ויש שם טומאה עליו לא חיישינן ליה ומותר להוסיף בידים:

ז **מדבריהם למדנו.** בין רבי מאיר בין רבי יוסי תרווייהו סבירא להו דבשר שנטמא בולד הטומאה דאמר רבי חנניה, מיירי בבשר שנטמא במשקים שנטמאו בכלי שנטמא בשרץ, ורבי מאיר סבר טומאת משקים לטמא אחרים לאו דאורייתא, שאין משקין מטמאין אחרים ואפילו אוכלין אלא מדרבנן, ומשום הכי קאמר מדברי רבי חנניה דאמר ששורפין בשר שנטמא במשקין דהוי ליה טמא מדרבנן, דמדאורייתא טהור מעליא הוא, עם בשר שנטמא באב הטומאה שהוא טמא דאורייתא:

למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה. משהגיע שעה ששית שהיא אסורה מדרבנן. כמו ששורפין בשר שנטמא במשקין שהוא טהור גמור מן התורה עם בשר שנטמא באב הטומאה שהוא טמא דאורייתא:

אמר לו רבי יוסי אינה היא המדה. רבי יוסי לטעמיה דסבירא ליה טומאת משקין לטמא אחרים דאורייתא ובשר שנטמא במשקין טמא מדאורייתא, הלכך אמר ליה אינה היא המדה, כלומר אי אתה יכול ללמוד זאת מדבריהם, אם התרת לשרוף טמא טומאה קלה עם טמא טומאה חמורה, תתיר לשרוף טהורה עם טמאה. והלכה כרבי יוסי שאין שורפים תרומה טהורה עם הטמאה בפסח. וטומאת משקין לטמא אחרים אינה מדאורייתא אלא מדרבנן כר׳ מאיר:

ומודים רבי אליעזר ורבי יהושע. רבי יוסי קאמר לה דאף על גב דרבי אליעזר ורבי יהושע אפליגו בשריפת תרומה, בהא מודים ששורפים זו לעצמה וזו לעצמה:

על התלויה ועל הטמאה. רבי אליעזר סבר דמוזהר על שמירתה של תלויה, דכתיב (במדבר יח) את משמרת תרומותי, בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה תלויה ואחת תרומה טהורה:

ורבי יהושע אומר שתיהן כאחת. כיון דתלויה היא אי אתה מוזהר על שמירתה. ועל התלויה והטהורה לא נחלקו ששורפין, דהואיל ולא הוחזקה טומאה אין נראית כמטמא בידים:

פרק ב

א **כל שעה שמותר לאכול.** מדלא קאמר כל שעה שאוכל מאכיל, ונקט לה בתרי לישני, משמע דאתרי גברי קאי. והכי קאמר, כל שעה שמותר לכהן לאכול בתרומה מאכיל ישראל חולין לבהמתו. ומתניתין רבן גמליאל היא שרבן גמליאל אומר חולין נאכלין כל ארבע ותרומה כל חמש. ולית הלכתא כותיה, אלא בין בתרומה בין בחולין אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש:

מאכיל לבהמה ולחיה ולעופות. צריכי, דאי תנא בהמה, הוי אמינא בהמה דאי משיירא חזי לה ומבער ליה אין, אבל חיה כגון נמיה וחתול וחולדה דאורחה להצניע אימא לא. ואי תנא חיה, ה״א חיה דאי משיירא מצנעה ליה ולא עבר עליה על בל יראה אימא אין, אבל בהמה זימנין דמשיירא ולאו אדעתיה לבערו ועבר עליה על בל יראה אימא לא, קמ״ל. ועופות, איידי דתנא בהמה וחיה תנא נמי עופות:

ומוכרו לנכרי. לאפוקי מבית שמאי דאמרי לא ימכור אדם חמצו לנכרי אלא אם כן יודע בו שיכלה קודם הפסח דקסברי מצווה אני לבערו מן העולם ולא שיהיה קיים:

ומותר בהנאתו. בהנאת אפרו. כגון אם חרכו באור קודם זמן איסורו מותר ליהנות באפרו אפילו לאחר זמן איסורו:

עבר זמנו. משהגיע שעה ששית אף על פי שאין איסורו אלא מדברי סופרים, אסור בהנאתו כאילו היה מאיסורי הנאה של תורה. שאם קידש בו אשה אין חוששין לקדושיו, ואפילו בחמץ נוקשה, כגון דגן שנפל עליו דלף וכיוצא בו שבפסח עצמו אין איסורו אלא מדברי סופרים, אם קידש בו אשה ביום י״ד משהגיע שעה ששית אין חוששין לקדושיו:

ולא יסיק בו תנור וכירים. לרבי יהודה איצטריך, דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, מהו דתימא בהדי דקא שריף ליה לתהני מיניה, קמ״ל דלא, דאפילו כדרך ביעורו אסור ליהנות ממנו מכי מטא זמן איסוריה:

ר״י אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה. דיליף מנותר דאסור בהנאה וענוש כרת כחמץ, ומצותו בשריפה ולא בדבר אחר. ורבנן לא ילפי מנותר, דחלב של שור הנסקל יוכיח, שאסור באכילה ובהנאה וענוש כרת ואינו טעון שריפה:

ב **מותר בהנאה.** לאו למימרא דבאכילה אסור, אלא איידי דבעי למתנא סיפא ושל ישראל אסור בהנאה, תנא גבי נכרי מותר בהנאה. אי נמי, משום דאיכא דנהגי איסורא בפת של נכרי, משום הכי לא תני בהדיא חמץ של נכרי מותר באכילה:

משום שנאמר לא יראה לך. כלומר קנסא קנסינן ליה הואיל ועבר על לא יראה לך. אי נמי, ארישא קאי חמץ של נכרי מותר, משום שנאמר לא יראה לך ודרשינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים:

ג **נכרי שהלוה לישראל.** מעות על חמצו קודם הפסח, ואמר לו הישראל אם לא הבאתי לך מעות עד יום פלוני קנה מעכשיו. וכגון שהרהינו אצלו בביתו ושהה אצל הנכרי כל ימי הפסח.

לאחר הפסח מותר בהנאתו. דכיון דמטא זמניה ולא פרעיה לא הוי מחוסר גובייגא דברשותו של נכרי היה, אגלאי מילתא למפרע דמשעה שהרהינו אצלו הוה דידיה:

וישראל שהלוה לנכרי כו׳ אגלאי מלתא למפרע דשל ישראל הוה:

הרי הוא כמבוער. ואף על פי כן צריך לבטלו, שמא יפקח הגל במועד ונמצא עובר עליו:

כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו. וכמה היא חפישת הכלב, ג׳ טפחים:

ד **בשוגג.** ששגג בתרומה אפילו הזיד בחמץ:

משלם קרן וחומש. ואע״ג דחמץ בפסח אסור בהנאה ולא שוה מידי, משום דבאוכל תרומה בשוגג כתיב (ויקרא כ״ב:י״ד) ונתן לכהן את הקודש, דבר הראוי להיות קודש, שאין משלם לו מעות אלא פירות והתשלומים נעשים תרומה הלכך לאו בתר דמים אזלינן:

במזיד. שהזיד בתרומה אפילו שגג בחמץ פטור מן התשלומין:

ומדמי עצים. אם תרומה טמאה היא אין משלם דמי עצים שהיתה ראויה להסיק תחת תבשילו, משום דמזיד בתרומה אינו אלא כשאר גזלן דעלמא, ומעות משלם לפי דמים ולא לפי מדה, וחמץ בפסח לאו בר דמים הוא שהרי אסור בהנאה, ואף להיסק לא חזי ולא מידי אפסדיה:

ה **ידי חובתו.** משום חובת מצה בלילה הראשון שהוא מחויב לאכול מצה דכתיב (שמות י״ב:י״ח) בערב תאכלו מצות:

בחטים ובשעורים וכו׳ אבל אורז ודוחן ושאר מינים לא, דכתיב (דברים ט״ז:ג׳) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובת מצה, יצאו אורז ודוחן ושאר מינים שאין באין לידי חמוץ אלא לידי סרחון:

ובדמאי ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו. כל הני למאי אצטריכו, מפורשים במסכת שבת פרק מפנין:

והכהנים בחלה ובתרומה. דמהו דתימא מצה השוה וראוייה לכל אדם בעינן, וחלה ותרומה אינן ראויין לזרים, קמ"ל:

חלות תודה ורקיקי נזיר אין יוצאין בהן. אף על פי שהן מצה גמורה, דכתיב (שמות י"ב:י"ז) ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לשם מצה, יצאו אלו שאינן משתמרות לשם מצה אלא לשם זבח:

למכור בשוק יוצא בהם. דכל למכור בשוק אמר אי מזדבנא מזדבנא, ואי לא, אכילנא לה אנא למצה של מצוה:

ו **בחזרת.** בערבי חס"א לטוג"א בלע"ז:

ובעולשים. בערבי הנדב"י. ובלע"ז אנדיבי"א. והערוך פירש שהוא ירק שקורין לו בלע"ז קרשפי"ל:

ובתמכה. סיב הגדל סביבות הדקל:

ובחרחבינא. אלקרצעינ"א בערבי:

ובמרור. מין כוסברתא הוא מר ביותר:

בין לחים בין יבשים. דוקא בקלח שלהן, כדאמרינן בסיפא ויוצאים בקלח שלהן. אבל עלין, לחים אין, יבשים לא:

שלוקים. מבושלין יותר מדאי עד שנמוחים:

כבושים. בחומץ:

מבושלין. כדרך בישול:

ומצטרפין לכזית. לצאת ידי חובת מרור. והוא הדין בחמשת מיני דגן שמצטרפין בכזית לצאת ידי חובת מצה. ואתרווייהו קאי:

ז **אין שורין את המורסן.** במים קרים וכל שכן פושרין כדי לתת לפני התרנגולים:

אבל חולטין. ברותחין שכל זמן שהמים רותחים אינו יכול להחמיץ. והאידנא נהוג עלמא איסורא אפילו בחליטה ברותחים:

לא תשרה את המורסן. לשוף בו בשרה, מפני שמחמיץ בשרייתו:

אבל שפה היא. מורסן על בשרה יבש אף על גב שמים טופחים על בשרה:

לא ילעוס. לא יכוס בשיניו:

ח **בחרוסת.** דבר שיש בו חומץ ומים ועשוי לטבל בו בשר:

ואם נתן. לתוך החרדל:

יאכל מיד. שהחרדל חד ואינו ממהר להחמיץ כמו החרוסת. אבל בחרוסת מודה תנא קמא לרבי מאיר דאסור:

ורבי מאיר אוסר. אף אם נתן לתוך החרדל, דסבר חרדל לאלתר מחמיץ כמו החרוסת. ואין הלכה כרבי מאיר:

לא במשקין ולא במי פירות. דכתיב (שמות י"ב:ט') ובשל מבושל, מכל מקום:

אבל סכין ומטבילין. לאחר צלייתו, ולא אמרינן דמבטל טעמו. אי נמי אפילו קודם צלייתו שרי לסוך הפסח במי פירות, דהכי תנן בכיצד צולין, סכו בשמן תרומה אם חבורת כהנים יאכלו:

מי תשמישו של נחתום. שמצנן בהן ידיו בשעה שמקטף את המצה:

ישפכו. במקום מדרון, שלא ישארו מכונסים במקום אחד ויחמיצו:

פרק ג

א **אלו עוברין.** אלו מתבערים מן העולם. דאע"ג דאין עוברים עליהם על בל יראה, מדרבנן מיהא צריכי ביעור, דהכי תנן לקמן שיאור ישרף ואע"ג דהאוכלו פטור:

כותח הבבלי. עשוי מפת מעופש וחלב. ורגילים לטבל בו את המאכל:

שכר המדי. שכר שהיו עושין במדי מחטים או שעורים שרויים במים:

וחומץ האדומי. חומץ שעשוי בארץ אדום, שנותנים שעורים [ביין] ומשהין אותם שם כדי שיחמיצו:

וזיתום המצרי. תלתא שערי ותלתא קורטמי הוא כרכום מדברי ונקרא בערבי קרטום ותלתא מלחא, ועושין אותו לרפואה. עד כאן חמץ הראוי לאכילה

ע״י תערובת. מכאן ואילך חמץ נוקשה בעיניה:

וזומן של צבעים. מים שנותנים בהם סובין, ומשתמשים בהם הצבעים למלאכתן:

ועמילן של טבחין. [פת] שעושין מקמח תבואה שלא הביאה שליש בשולה, ומכסים בה את הקדרה לשאוב את הזוהמא:

וקולן של סופרים. עפר הרחיים מגבלין אותו במים, וסופרים מדבקים בו ניירותיהם:

רבי אליעזר. מוסיף, דאילו תנא קמא לית ליה אלא חמץ דגן גמור על ידי תערובת או חמץ נוקשה בעיניה, ור׳ אליעזר מוסיף אף תכשיטי נשים שהן חמץ נוקשה על ידי תערובת סממנים אחרים. ובגמרא פריך, תכשיטי נשים סלקא דעתך אלא אימא אף טפולי נשים, סולת שנשים טופלות ומחברות על בשרן עם סממנין אחרים להשיר את השער או להלבין ולעדן את הבשר. ואין הלכה כר״א:

כל שהוא מין דגן. מחמשת המינים, ומעורבין בהן מים. דאי אין בהם מים אלא מי פירות קיימא לן דמי פירות אין מחמיצין:

הרי אלו באזהרה. אם אכלן עובר בלאו:

ואין בהם כרת. דעל חמץ גמור ענוש כרת ואינו ענוש כרת על התערובת, אבל לוקה על אכילתו אם אכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת פרס. אבל אם לא אכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת פרס אינו לוקה מן התורה, מיהו איסורא מיהא איכא, דחמץ בפסח אוסר בתערובתו בכל שהוא:

ב **בצק שבסידקי עריבה.** ועשוי לחזק שבריה וסדקיה. אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, פחות מכאן בטל במיעוט. ואם אינו עשוי לחזק אפילו פחות מכזית חייב לבער, לפי שאינו מבטלו שם ואפשר שימלך ויטלנו משם:

וכן לענין הטומאה. אם נגע שרץ בהאי בצק בפסח שאיסורו חושבו, אם יש בו כזית חוצץ בפני הטומאה ולא הוי כעריבה ולא נחתא לה טומאה לעריבה. ובפחות מכזית, אם אינו מקפיד עליו בטל לגבי עריבה והוי כאילו נגע השרץ בעריבה עצמה והיא טמאה:

אם מקפיד עליו חוצץ. הכי קאמר, ובשאר ימות השנה שאין איסורו חושבו, אין הדבר תלוי בשיעור אם יש בו כזית אם לאו, אלא בקפידא תליא מלתא, אם הקפיד עליו ועתיד ליטלו משם חוצץ בפני הטומאה בין יש בו כזית בין אין בו כזית ולא נחתא טומאה לעריבה, ואם לא הקפיד עליו ורוצה בקיומו אפילו יש בו כמה זיתים הרי הוא כעריבה, וכשנוגע השרץ בבצק הוי כאילו נגע בעריבה ממש:

בצק החרש. שמכין עליו ביד ואינו משמיע קול ודומה לחרש שקוראין לו ואינו משיב. פירוש אחר, בצק החרס, שהוא קשה כחרס ואינו ניכר אם החמיץ:

אם יש כיוצא בו שהחמיץ. אם יש עיסה אחרת שנילושה בשעה שזו נילושה וכבר החמיצה, אסור. ואם אין שם כיוצא בו, הוי שיעורה כדי שיהלך אדם מיל בהליכה בינונית. ושיעור זה כזמן שני חומשי שעה:

ג **חלה בטומאה.** שנטמאת העיסה ושוב אין החלה הניטלת ממנה ראויה לאכילת כהן, כיצד מפרישין אותה ביום טוב של פסח, הרי אין יכול לאפותה בפסח מאחר שאינה ראויה לאכילה, ולשהותה ולשורפה בערב אי אפשר שמא תחמיץ, ולהאכילה לכלבים אי אפשר שאין מבערין קדשים ביום טוב:

רבי אליעזר אומר לא יקרא לה שם חלה עד שתאפה. דאכתי כל חדא וחדא חזיא ליה, דמכל חדא וחדא מפריש פורתא, ולאחר אפייתה אם רצה יפריש חלה שלימה על הכל, דקסבר רבי אליעזר הרודה מן התנור ונותן לסל, הסל מצרפן לחלה:

לא זהו חמץ שמוזהרים עליו. דלאו דידיה הוא לאחר שקרא עליה שם, וקרא כתיב (שמות י״ג:ז׳) לא יראה לך, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, וזה אינו שלך ולא של חברך דאכתי לא מטא ליד כהן. ור׳ אליעזר סבר הואיל אי בעי מתשיל עלה הויא הקדש בטעות ואינו הקדש וחזיא ליה לאכילה, נמצא דשלו היא וחמץ של ישראל הוא. ורבי יהושע סבר לא אמרינן הואיל. והלכה כרבי אליעזר:

ד **שלש נשים לשות כאחת.** כל אחת תנור מלא, ואין כאן חימוץ, אף על פי [שהאחת] ממתנת עד שיאפו השתים:

וחכ״א. אין להקל כל כך שיהו לשות כאחת, אלא שלש נשים עוסקות כל אחת בבצק שלה:

אחת לשה. האחרונה לשה כשחברתה האמצעית מקטפת, והשלישית שלשה תחלה אופה, נמצאו שלשתן עוסקות בבת אחת, כל אחת בבצק שלה, אחת לשה שלה, ואחת מקטפת שלה, ואחת אופה שלה:

לא כל הנשים. רבי עקיבא אמלתיה דרבן גמליאל קא מהדר ואמר שאין ראוי לעשות כדבריו. לפי שיש נשים עצלניות ומחמיצות אם שוהות כל כך, ויש תנור שאינו חם מהר, ויש עצים שאין נבערים מהר. אלא כדברי חכמים ראוי לעשות, לעסוק תמיד בבצק, שכל זמן שעוסקין בבצק אינו בא לידי חמוץ. וכן הלכה:

זה הכלל תפח. הבצק שבידה שרואה שרוצה לתפוח:

תלטוש. ידה במים צוננין ותקטפנה ותצטנן:

ה **שיאור.** שלא החמיץ כל צרכו: **[סידוק]** דרך הבצק כשמחמיץ נעשה סדקים סדקים:

כקרני חגבים. סדק לכאן וסדק לכאן:

זה וזה האוכלו חייב כרת. דקרני חגבים נמי הוא סדוק. ואיזהו שיאור שפטור, זה שאין בו שום סדוק אבל הכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו מתוך פחד [שפניו מכסיפין]. והלכה כחכמים:

ו **מבערים את הכל.** בין חולין בין תרומה. חוץ מכדי אכילתו לשבת:

תרומה מלפני השבת. שאין יכול להאכילה לא לזרים ולא לבהמה ולהשהותה אי אפשר. אבל חולין אין צריך לבער אלא בזמנו שיכול למצוא להם אוכלים הרבה. והלכה כר״א ברבי צדוק:

ז **ההולך.** בי״ד קאי:

אם יכול. שיש שהות ביום:

להציל מן הגייס. את ישראל הנרדפים:

יבטל בלבו. ולא יחזור ואפילו יש שהות, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי:

לשבות שביתת הרשות. שהיה הולך להחשיך על התחום ולקנות שביתה להלך משם והלאה אלפים אמה לדבר הרשות, יחזור מיד. אבל לקנות שביתת מצוה כגון שצריך לילך למחר לבית האבל או לבית המשתה, היינו כהולך לשחוט את פסחו:

ח **שיש בידו בשר קודש.** שנפסל ביוצא. שחומת ירושלים היא מחיצה לקדשים [קלים]:

אם עבר צופים. שם מקום שמשם רואים בית המקדש:

שורפו במקומו. ולא הטריחוהו לחזור:

ואם לאו חוזר ושורפו. דכתיב (ויקרא ו׳:כ״ג) בקודש לא תאכל באש תשרף, במקום אכילתו שריפתו:

זה וזה. חמץ דאמרינן לעיל ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו וכו׳, ובשר קודש שעמו:

כביצה. אבל בפחות, חמץ מבטלו בלבו, ובשר קודש שורפו במקומו. וסבר ר׳ מאיר חזרתו כטומאתו, מה טומאת אוכלין בכביצה שאין אוכל מטמא בפחות מכביצה, כך אינו חוזר על פחות מכביצה:

רבי יהודה אומר זה וזה בכזית. סבר חזרתו כאיסורו, מה איסורו בכזית שעל כזית חמץ או בשר קודש חייב, כך על כזית חוזר:

בשר קודש. משום חומרא דקדשים חוזר אף על כזית, חמץ דחולין אינו חוזר אלא על כביצה. והלכה כחכמים:

פרק ד

א **מקום שנהגו עד חצות.** עד חצי היום:

שלא לעשות. כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמץ ושחיטת פסח ותיקון מצה של מצוה:

ואל ישנה אדם. הכי קאמר, ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ולא יעשה, דהא דקי״ל אל ישנה אדם ממנהג העיר אינו אלא מפני המחלוקת וכאן אין מחלוקת, דמאי קא אמרת הרואה אותו בטל אומר זה שבטל חושב שהמלאכה אסורה וחולק על כולנו, לא אמר הכי, אלא אמר אין לו מלאכה שהרי כמה בטלנים איכא בשוקא כל ימות השנה. והא דתנן נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, אינו אלא בזמן שדעתו לחזור למקומו, אבל אין דעתו לחזור למקומו נוהג כמנהג אנשי מקום שהלך לשם, בין לקולא בין לחומרא:

ב **המוליך פירות שביעית ממקום שכלו.** לחיה מן השדה וחייבין עליו בני מקומו לבערן מן הבית. והוליכן זה למקום שלא כלו, ובני אותו מקום עדיין אוכלין הן מן המכונסים לבית, חייב לבער משום חומרי המקום שיצא משם:

רבי יהודה אומר אומרים לו צא והבא לך אף אתה. פלוגתא דרבי יהודה ות״ק בכובש שלשה מיני ירק בחומץ או בציר להתקיים ושנים מהם כלו לחיה מן השדה והשלישי לא כלה, ת״ק סבר אוכל מאותן שכלו על סמך אותו שלא כלה הואיל והן בחבית אחת. והכי משתמע למלתיה, ממקום שלא כלו למקום שכלו לגמרי חייבין לבער. אבל לא כלו כולן אלא מקצתן אוכל אף ממין הכלה כל זמן שלא כלו כולן, דאוכלין על סמך האחרון. ורבי יהודה

אומר אומרים לו צא והבא לך אף אתה מאותו המין שכלה כמו שהביא זה האיש ולא תמצא, הילכך אינו אוכל אלא מהמין שלא כלה, דאין אוכלין מהמינין שכלו על סמך המין שלא כלה, וחייב לבער המינין שכלו. והלכה כרבי יהודה דקאי בשיטתיה דרבן גמליאל שהלכה כמותו במסכת שביעית פרק הפיגם:

ג **מקום שנהגו שלא למכור.** דהחמירו על עצמן דלמא אתי למכור גסה:

ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה. דגזור רבנן שמא ישאיל או ישכיר בהמתו לעובד כוכבים, ואדם מצווה על שביתת בהמתו. אי נמי, פעמים שמוכרה לו ערב שבת עם חשיכה וצועק לה הישראל כדי שתלך לפני הקונה והיא מכרת קולו והולכת מחמתו, ונמצא מחמר אחר בהמתו בשבת:

עגלים וסייחין. קטנים אף על גב דלאו בני מלאכה נינהו מחלפי במכירת גדולים. ושבורים מחלפי במכירת שלמים:

רבי יהודה מתיר בשבורה. דאינה בת מלאכה לעולם. אבל בעגלים וסייחים מודה, כיון דלכי גדלי הוו בני מלאכה. ואין הלכה כר׳ יהודה:

בן בתירא מתיר בסוס. הואיל ולרכיבה עומד והחי נושא את עצמו. ואין הלכה כבן בתירא. ועל ידי סרסור שרי למכור בהמה לעובד כוכבים בזמן שאין הבעלים מצויין שם בעת המכירה, דליכא למיחש שמא ישאילנה וישכירנה שהרי אינה שלו. ושמא תלך מחמת קולו ונמצא מחמר להא נמי ליכא למיחש, שאינה מכרת את קולו:

ד **מקום שנהגו שלא לאכול.** שנראה כאוכל פסחים בחוצה לארץ:

שנהגו להדליק את הנר ביום הכפורים. מפני שיום הכפורים אסור בתשמיש המטה, וכל זמן שהנר דולק לא ישמש שאסור לאדם לשמש מטתו לאור הנר:

שנהגו שלא להדליק. שמא יראה אשתו ותשא חן בעיניו וישמש:

ומדליקין בבתי כנסיות. ובכל מקום שאין איש ואשתו מתייחדים שם:

ה **תלמידי חכמים בטלים.** ממלאכתן כל אותו היום, כדי שלא יסיחו דעתם מאבילות:

לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם. ולא מחזי כיוהרא שהרואה אותו בטל אומר אין לו מלאכה לעשות ולא מפני שנוהג בו איסור:

וחכמים אומרים ביהודה וכו׳ חכמים סבירא להו דעשיית מלאכה בערבי פסחים לאו במנהגא תליא מלתא, אלא ביהודה היו מתירים ובגליל אוסרים איסור גמור, ולא מכח מנהג:

הלילה. ליל ארבעה עשר, לאנשי גליל שאוסרים לעשות מלאכה בערבי פסחים:

בית שמאי אוסרים. להם ככל שאר ימים טובים שאסורים בעשיית מלאכה שהלילה הולך אחר היום:

ובית הלל מתירים. מידי דהוה אתענית שהיום אסור באכילה והלילה מותר:

ו **כל מלאכה.** שהיא לצורך המועד והתחיל בה קודם ארבעה עשר גומרה בארבעה עשר, ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. אבל מלאכה שאינה לצורך המועד, במקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, ומקום שנהגו שלא לעשות, אפילו התחיל בה קודם ארבעה עשר אינה גומרה:

חייטים. שרי בארבעה עשר בכל מקום, שכן מצינו בהן בחולו של מועד קולא יותר משאר אומניות שהדיוט שאינו אומן בכך תופר כדרכו, הלכך בארבעה עשר דקיל מחול המועד אפילו אומן נמי שרי:

והספרים והכובסין. שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורים מספרים ומכבסים בחול המועד, וכיון דאשכחן בהן צד היתר בחול המועד, בארבעה עשר דקיל שרי לכולי עלמא:

אף הרצענים. שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחול המועד. וחכמים סברי אין למדין תחלת מלאכת רצענים שעושין מנעלים חדשים תחלה, מסוף מלאכה תיקון מנעלים של עולי רגלים. והלכה כחכמים:

ז **מושיבין שובכין.** שובכי יונים שיהיו יושבים לגדל אפרוחים, מושיבין אותם לכתחלה בי״ד:

ותרנגולת שברחה. בחולו של מועד. דאילו בי״ד השתא אותובי שובכין לכתחלה אמרת דשרי אהדורי מיבעיא. אלא התרנגולת שברחה בחולו של מועד קאמר דמחזירין. והוא שישבה על הבצים ג׳ ימים קודם שברחה דשוב אין הביצים ראויים לאכילה ודבר האבד הוא, הלכך אם מתה מושיב אחרת תחתיה משום הפסד דביצים:

גורפין. משליכין לחוץ:

ובמועד. שחמור יותר, אין משליכין לחוץ אלא מסלקין לצדדין:

מוליכין ומביאין כלים מבית האומן. בארבעה עשר. ואע״פ שאינו לצורך המועד:

ח **עשו אנשי יריחו.** היו נוהגין לעשות אנשי יריחו:

מרכיבין דקלים. ענף רך של דקל זכר מרכיבו בדקל נקבה שהזכר עושה פירות והנקבה אינה עושה פירות:

כל היום. כלומר בארבעה עשר:

וכורכין את שמע. שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקריאת שמע. פרוש אחר שלא היו מפסיקין בין אחד לואהבת, שצריך להאריך באחד ולהפסיק בין מלכות שמים לדברים אחרים:

וקוצרין וגודשין. עושין גדיש מן החדש לפני העומר, ולא חיישינן דלמא אתי למיכל מיניה:

ולא מיחו בידם. כל הששה דברים שעשו, כולם שלא ברצון חכמים היו עושין, אלא שעל אלו הג׳ לא מיחו ועל ג׳ האחרונים מיחו:

מתירין לאכול גמזיות של הקדש. גידולים שגדלו באילן של הקדש, דקסברי אין אסור אלא הפרי עצמו שהוקדש. ואית ספרים דגרסי מתזיר, כלומר חותכים וכורתים ענפי אילנות של הקדש שצמחו אחר שהקדישו האילן, ליהנות מהן:

ואוכלין. בשבת ויום טוב פירות שנמצאו תחת האילן ולא נודע אם נשרו מאמש והם מותרים או נשרו היום ואסורים:

ונותנים פאה לירק. ואנן קיימא לן דכל דבר שאין אדם מכניסו לקיום אינו חייב בפאה, וירק דבר שאין מכניסו לקיום הוא:

ומיחו בידם חכמים. משום דקא מפקעי לה מן המעשר, והעניים אוכלים אותה בטבלם, כסבורין שהוא פאה ופאה פטורה מן המעשר משום דהפקר היא:

ט **גירר עצמות אביו.** משום כפרה. ולא קברו לפי כבודו על מטה נאה, כדי שיתגנה על רשעו ויווסרו הרשעים:

כתת נחש הנחשת. כדכתיב בדברי הימים, לפי שהיו טועין אחריו:

וגנז ספר רפואות. לפי שלא היה לבם נכנע על חליים אלא מתרפאים מיד. והרמב״ם פירש, ספר רפואות, ספר מודיע מעניני צורות הכוכבים והטלסמאות, שצורה פלונית העשויה בזמן ועת ידוע מרפאת מחולי פלוני, וזה היה קרוב להטעות הבריות אחר עבודת כוכבים ולכך גנזו:

עיבר ניסן בניסן. לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשה אדר שני. והכתוב אומר (שמות י״ב:ב׳) החדש הזה לכם, זה ניסן, ואין אחר ניסן. ולא עיבר חזקיה לאחר שנכנס ניסן ממש, אלא יום שלשים של אדר עיבר את השנה, ואנן קיי״ל אין מעברין את השנה בשלשים של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן:

פרק ה

א **תמיד נשחט.** תמיד של בין הערבים נשחט כל שאר ימות השנה בשמנה ומחצה. דזמן שחיטת התמיד מכי ינטו צללי ערב שהוא משש שעות ומחצה ולמעלה שחמה נוטה למערב, שחצי שש וחצי שבע היא עומדת באמצע הרקיע, ואין צל נוטה אלא צל כל אדם תחתיו. ומאחרין שחיטתו שתי שעות אחר זמנו מפני נדרים ונדבות שא״א להקריבם אחר תמיד של בין הערבים כדכתיב (ויקרא ו׳:ה׳) והקטיר עליה חלבי השלמים, על עולת הבוקר השלם כל הקרבנות כולן, שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים. ואפילו בשבת שאין קרבים נדרים ונדבות, מאחרים זמן שחיטת תמיד של בין הערבים משום סרך נדרים ונדבות דחול. ובערב פסח שהפסח קרב אחר תמיד של בין הערבים, מקדמינן ליה שעה אחת ועבדינן ליה בשבע ומחצה:

חל להיות בע״ש. דאיכא נמי צליית הפסח דלא דחיא שבת וצריך לצלותו מבעוד יום, מקדמינן ליה ומותבינן ליה אדיניה שיהיה נשחט בו׳ ומחצה:

וקרב בשבע ומחצה. גמר הקרבתו בשבע ומחצה, ששוהין שעה אחת בעשייתו:

ב **ששחטו שלא לשמו.** כגון ששחטו לשם שלמים. או קבל הדם במזרק. או הוליך הדם למזבח. או זרק הדם על גבי המזבח. שלא לשמו. שבארבע עבודות הללו המחשבה פוסלת הזבח:

או לשמו ושלא לשמו. כגון ששחט לשמו וקבל הדם שלא לשמו:

או שלא לשמו. הך סיפא אשמעינן דמחשבים מעבודה לעבודה, שאם חשב בשעת עבודה זו על חברתה לעשותה במחשבה פסולה כגון דאמר הריני שוחט לשמו ע״מ לזרוק דמו שלא לשמו, נפסל הזבח מיד ואפילו לא עשה השניה במחשבה פסולה כמו שחשב. והכי משמעותא דמתניתין, או שחשב בשעת שחיטה לזרוק הדם שלא לשמו ושחט לשמו פסול. ופסח דפסול שלא לשמו נפקא לן מקרא דכתיב (שמות י״ב:כ״ז) ואמרתם זבח פסח הוא, עד שיהיה הזבח לשם פסח, והוא משמע לעכב:

ג **שחטו שלא לאוכליו.** חולה וזקן וקטן שאין יכולין לאכול כזית בשר, ואין בו מנויין אחרים אלא הן, פסול, דלפי אכלו כתיב (שם), הראוי לאכול:

שלא למנוייו. נמנו עליו חבורה זו ושחטו לשם חבורה אחרת:

לערלים. לישראלים שמתו אחיהם מחמת מילה, והני פסולים לאכול פסח. דכתיב (שם) וכל ערל לא יאכל בו. וטמאים נמי אסורין בקדשים, ובכרת הן על אכילתן:

לאוכליו ושלא לאוכליו כשר. ולא דמי לשמו ושלא לשמו דפסול, דהתם פסולו בגופו שהמחשבה שפוסלתו היתה בגופו של קרבן, אבל לאוכליו ושלא לאוכליו אין המחשבה הפוסלת בגופו של קרבן אלא בדבר שהוא חוץ ממנו:

ממרס בדמו. שלא יקרוש כדי שיהא ראוי לזריקה:

ואם זרק קודם לתמיד כשר. דאע״ג דפסח מאוחר לתמיד משום דכתיב ביה בערב ובין הערבים, לא מפסל בהכי:

ד **השוחט את הפסח על החמץ.** כלומר ובשעת שחיטה היה חמץ ברשות השוחט או אחד מבני חבורה, אפילו לא היה החמץ בעזרה:

עובר בלא תעשה. דלא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד). ואין הזבח נפסל:

אף התמיד. של בין הערבים דערבי פסחים ששחטו על חמץ, שהיה חמץ ברשות השוחט או המקריב, עובר בלאו, דדריש זבחי, המיוחד לי, והוא התמיד. ואין הלכה כרבי יהודה:

רבי שמעון אומר הפסח בארבעה עשר. ששחטו על חמץ, לשמו חייב, משום לא תשחט על חמץ, דפסח כשר הוא ושחיטה ראוייה היא ושמה שחיטה:

שלא לשמו פטור. דפסול הוא ושחיטה שאינה ראויה היא ולאו שמה שחיטה:

ושאר כל הזבחים. שנשחטו בי״ד אחר חצות על החמץ:

בין לשמן בין שלא לשמן פטור. ואע״פ שכשרים הן כדתנן כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים וכו׳, אע״פ כן פטור, דכתיב זבחי זבחי שני פעמים, לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא תזבח על חמץ דם זבחי (שם כג), ולמאי הלכתא פלגינהו רחמנא ולא כתב זבחיי בחד קרא והכל במשמע בין פסח בין שאר זבחים, לומר לך בזמן דאיכא זבח דהיינו בי״ד דאיכא פסח לא מחייב אשאר זבחים, ובזמן דליכא זבח כגון בתוך הפסח מחייב אשאר זבחים אם שחטן על חמץ:

ובמועד. בתוך הפסח, אם לשמו שחטו לפסח על החמץ:

פטור. מלא תשחט, דפסח שלא בזמנו לשמו פסול, והויא לה שחיטה שאינה ראויה:

שלא לשמו. אלא לשם שלמים:

חייב. דלהכי קאי והויא לה שחיטה ראויה, וחייב משום לא תשחט, בהדי לאו דלא יראה ולא ימצא:

ושאר כל הזבחים. שנזבחו בתוך המועד על חמץ:

בין לשמן בין שלא לשמן חייב. דקרא אשאר זבחים נמי אזהר:

חוץ מן החטאת ששחטה שלא לשמה. דפסולה היא משום דכתיב בשחיטתה חטאת היא, היא ולא הנשחטה שלא לשמה:

ה **הפסח נשחט בשלש כתות.** [בין שהצבור מרובים] בין שהצבור מועטים ויכולים כולן לשחוט בבת אחת, מצוה ליחלק לשלש כתות זו אחר זו:

שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, קהל, עדה, וישראל. הרי שלוש כתות:

בזיכי. כפות גדולות לקבל בהם הדם:

שורה שכולה כסף כסף. דהכי שפיר טפי:

ולא היו לבזיכים שולים. רחבים היו מלמעלה ותחתיהם חדים כדי שלא יוכלו לישב על הקרקע:

שמא יניחום. הכהנים לישב על הקרקע עד שיקבל דם אחר מחמת שהם מרובים וישכחום ויקרוש הדם ולא יהיה ראוי ליזרק:

ו **שחט ישראל.** אם ירצה, שהשחיטה כשרה בזר בכל הקרבנות:

וקבל כהן. הדם בבזך, שמקבלה ואילך מצות כהונה:

נתנו לחבירו. שהרי כשורה הן עומדים:

וחברו לחברו. הא קמ״ל דברוב עם הדרת מלך:

וקבל המלא. מיד הנותן, תחלה, ואחר כך מחזיר את הריקן. אבל איפכא, מחזיר את הריקן ברישא לא, דמכי מושיט ליה האי מיד בעי לקבולי דאין מעבירין על המצות:

זריקה אחת. בבזך עצמו, ולא מתנה באצבע, שאין לך קרבן שטעון אצבע אלא חטאת לבדה דכתיב באצבעו:

כנגד היסוד. ברוחות שבמזבח שהיסוד תחתיהן, וזורק לזקיפתו של מזבח והוא נופל ליסוד. ולפי שאין היסוד מקיף כל המזבח אלא את הצפון ואת המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת כמו שמפורש במסכת מדות, לכך הוצרך לומר נגד היסוד:

ז **קראו את ההלל.** כל השלש כתות:

אם גמרו שנו. כשהיו מתחילים לשחוט היו מתחילים לקרות, ואם רבו הפסחים ומשך זמן שחיטתן עד שגמרו ועדיין רבים לשחוט, חוזרים וקורין שניה. ואם קראו שניה ועדיין לא גמרו שחיטת הפסחים של אותו הכת, חוזרין וקורין שלישית. וכן כת שניה ושלישית:

אע״פ שמעולם לא שלשו. שהכהנים היו רבים וזריזין:

לא הגיעו לאהבתי. אפילו פעם ראשונה:

ח **שהכהנים היו מדיחין את העזרה.** מפני שהדמים מרובים היו מדיחין אותה בשבת. שאמת המים היתה מהלכת בעזרה וכשהן רוצים להדיח פוקקים את נקב יציאתה והמים פושטים על כל גדותיה ומדיחין כל העזרה [שהעזרה רצפה של שיש היתה כולה] ואח״כ פותחין הנקב והמים יוצאים:

מדם התערובות. המוטל על הרצפה. ואין הלכה כרבי יהודה:

ט **אונקליות.** מסמרים שראשיהן כפופים למעלה:

ובעמודים. שהיו קבועין בבית המטבחים בעזרה עמודים קטנים נקראים ננסים:

חלקים. מפוצלות קליפתן:

שחל להיות בשבת. ואין יכול לטלטל המקלות:

ידו על כתף חבירו. ותולה אותו בגידי ארכובותיו בזרועו. ואין הלכה כר״א. שמותר לטלטל אותן המקלות דאין שבות במקדש:

י **אימוריו.** החלבים הקרבים ע״ג המזבח:

במגיס. בקערה. תרגום קערותיו מגיסוהי:

ישבה לה בהר הבית. בשבת קאמר, שאין יכולין להוליך פסחיהן:

בחיל. בין הסורג לחומת העזרה של נשים בתחלת עליית הבית:

חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן. שאין צליית הפסח דוחה את השבת:

פרק ו

א **ואלו דברים בפסח דוחין את השבת.** פסח דוחה את השבת, דנאמר מועדו בפסח (במדבר ט׳:ב׳) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, ונאמר מועדו בתמיד (שם כח) תשמרו להקריב לי במועדו, מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת שנאמר (שם) על עולת התמיד, אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת:

שחיטתו וזריקת דמו. א״א לעשותן בלילה דכתיב (ויקרא ז׳:ט״ז) ביום צוותו להקריב, ביום ולא בלילה:

מחוי. קינוח, כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל׳:כ׳). מחוי קרביו דוחה את השבת, שלא יסריחו:

צלייתו והדחת קרביו אין דוחין. דאפשר משתחשך:

הרכבתו. על כתפו להביאו דרך רה״ר לעזרה. אע״פ שאין בו אלא איסור שבות, שהחי נושא את עצמו, אין דוחה, דהו״ל למעבדה מאתמול. וכן הבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו של קרבן פסח להסיר מומו, אע״פ שאין בו אלא איסור שבות, שחותכה בשיניו או בידו, אינן דוחים. והא דתנן בשלהי עירובין חותכין יבלת במקדש, ההיא ביבשה דמפרך פרכה, ומתניתין דהכא בלחה. ואע״פ דכשחותכה בשיניו או בידו כלאחר יד הוא, אפילו הכי אסור בלחה דהוה ליה למעבדה מאתמול:

ר״א אומר דוחין. דסבר מכשירי מצוה דוחים את השבת, במסכת שבת:

ב **שחיטה שהיא.** אסורה בחולין בשבת משום איסור מלאכה גמורה, אעפ״כ דוחה את השבת בפסח:

אלו שהם משום שבות לא ידחו. בתמיה:

יום טוב יוכיח. שהתירו בו שחיטה ובישול שהוא אב מלאכה ומותרין להדיוט, ואסרו בו להביא דבר מחוץ לתחום ולאכלו, הואיל והיה אפשר לו

מאתמול, ואע״ג דתחומים מדרבנן:

מה ראיה רשות למצוה. אכילת הדיוט רשות הוא, וצורך גבוה מצוה היא, ואם העמידו חכמים איסור שבות שלהן במקום רשות, יעמידוהו אף במקום מצוה. ורבי יהושע סבר כל שמחת יום טוב מצוה היא, ואפילו הכי אינה דוחה שבות:

הזאה תוכיח שהיא מצוה. בטמא מת שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הפסח, שאם לא יזה לא יעשה פסחו, ואפילו הכי אינו דוחה דהכי קים ליה לרבי עקיבא דלא דחיא. והזאה שבות היא דמיחזי כמאן דמתקן גברא:

ועליה אני דן. וגם על ההזאה אני חולק ואומר שתדחה ולא יעכבהו מפסח, מק״ו זה בעצמו:

א״ל ר׳ עקיבא או חלוף. או אני אחליף את הדין. דפשיטא ליה דהזאה מעכבא וילפינן בק״ו מינה לשחיטה [שתעכב]:

במועדו. ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט׳:ב׳):

הבא לי מועד לאלו. שיהא להם זמן קבוע, כמו שקבע לשחיטה, הילכך כיון שלא קבע להם זמן ומצי למעבד מאתמול, לא דחיא, והזאה נמי לאו מגופיה דפסח היא ולא כתיב ביה במועדו. והלכה כר״ע:

ג **אימתי מביאים עמו חגיגה.** עם הפסח בי״ד בניסן:

בזמן שהוא בא בחול ובטהרה. דאע״ג דפסח דחי שבת וטומאה, חגיגה לא דחיא שבת:

ובמועט. שהיה פסח מועט לאכילת בני חבורה, ואוכלין החגיגה תחלה כדי שיהיה הפסח גמר שביעתן:

במרובה. שהיתה החבורה מועטת ודי להן בפסח לבדו:

ובטומאה. שרוב צבור טמאין:

אין מביאין עמו חגיגה. שחגיגת יום י״ד רשות היא ולא חובה:

ד **מן הבקר.** משא״כ בפסח שאינו בא לא מן הבקר ולא מן הנקבות:

ה **הפסח ששחטו שלא לשמו.** בי״ד שחל להיות בשבת וסבור כשם שמותר לשמו כך מותר שלא לשמו:

חייב חטאת. שחלל שבת בשוגג:

אם אינן ראוין. לפסח. כגון עגל או איל בן שתי שנים או נקבה. חייב עליו חטאת אם נתעלמה ממנו שבת או סבור שמותר לשחוט זבחים אחרים לשם פסח בשבת, דהאי לאו טועה בדבר מצוה, דהכל יודעים שאין זה כשר לפסח:

ואם ראוין הן. כגון שה בן שנה של שלמים ששחטו לשם פסח, דמתוך שהוא טרוד ובהול לשחוט פסחו טעה בדבר זה ולא נזכר שהקדישו לזבח אחר:

רבי אליעזר מחייב חטאת. אעפ״י שטעה בדבר מצוה:

ורבי יהושע פוטר. דקסבר טעה בדבר מצוה ועשה מצוה כל דהוא פטור מחיוב חטאת שבה, וזה עשה מצוה שהקריב קרבן, דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים, ואף הנשחטים לשם פסח מכשיר להו ר״י בפרק תמיד נשחט:

מה אם פסח. שמותר לשחטו בשבת לשמו, שינה את שמו אודית מיהא דחייב חטאת כדקתני לעיל:

ששינהו לדבר האסור. ששחטו לשם קרבנות אחרים שאסורים לשחטן בשבת:

ששינהו לדבר המותר. ששוחטו לשם דבר המותר לשוחטו בשבת:

אימורי ציבור. קרבנות האמורים בצבור בשבת כגון תמידים ומוספים יוכיחו שמותרים לשוחטן לשמן, והשוחט שאר זבחים לשמן בשבת חייב:

שיש להן קצבה. שאינו רואה אחרים עסוקין בשחיטתו, וכיון שנשחט התמיד יודע הוא שאין צריך לשחוט עוד, הילכך אין זה טועה אלא שוגג, דלא היה לו לטעות בדבר:

תאמר בפסח שאין לו קצבה. דהכל צריכין לכך והרי הוא רואה אחרים הרבה עסוקים בכך וטרוד הוא להתעסק במצוה. ואפילו שחט הוא פסח כבר ומצא זבח זה עומד בעזרה וכסבור שהוא פסח ושחטו לשם מי שהוא, טועה בדבר מצוה הוא:

רבי מאיר אומר. השוחט בשבת זבחים אחרים כל ימות השנה לשם אמורי צבור פטור. והלכה כרבי יהושע ואין הלכה כרבי מאיר:

ו **לאוכליו ושלא לאוכליו פטור וכו׳** דהא פסח כשר הוא, דאמרינן פרק תמיד נשחט דהשוחט לפסולים ולכשרים לא פסל:

שחטו ונמצא בעל מום חייב. דשוגג הוא ולא אנוס שהיה לו [לבקרו]:

שמשכו בעלים את ידם. ממנו קודם שחיטה ונמנו על אחר:

או שמתו או שנטמאו. דעכשיו לא נתנה שבת לדחות אצלם:

פטור. שאנוס הוא, דלא היה יודע שכך הוא ולא היה לו לבדוק על כך:

פרק ז

א **כיצד צולין.** שפוד של רמון. ולא שאר עצים דמפקי מיא והוה ליה בשל מבושל במים, ורמון לא מפיק מיא. ובשפוד של מתכת לא, כדלקמן, דחם מקצתו חם כולו ונצלה מחמת שפוד, ורחמנא אמר צלי אש ולא צלי דבר אחר:

כמין בשול הוא זה. שמתבשלין בני מעיו לתוכו כבתוך הקדרה:

תולין חוצה לו. תוחבן בשפוד למעלה מפיו של טלה. והלכה כרבי עקיבא:

ב **אמר רבי צדוק כו׳** מתניתין חסורי מחסרא והכי קתני, ואם אסכלה מנוקבת היא כשרה ואמר רבי צדוק וכו׳, והלכה כרבי צדוק:

נגע הפסח בחרסו של תנור יקלף. מן הפסח מקום הנוגע בתנור, שנצלה שם מחום חרס התנור ולא צלי אש הוא:

נטף מרוטבו על החרס וחזר אליו. שחזר שומן שנתחמם מן החרס ונבלע בפסח:

יטול את מקומו. ולא סגי בקליפה אלא בנטילה כעובי אצבע, דשומן נבלע בתוכו הרבה, ואותו שומן צלי מן החרס הוא:

נטף מרוטבו על הסולת. והסולת רותחת דמצלי רוטב מחמת סולת, וההוא רוטב שבתוך הסולת אסור למיכליה דהוה ליה צלי מחמת דבר אחר, הלכך יקמוץ את מקומו וישרוף אותו קומץ כשאר קדשים הפסולים:

ג **סכו בשמן תרומה.** שמותר לסוך הפסח במי פירות:

אם חי ידיחנו. דלא בלע:

ואם צלי הוא. בעי קליפה משום דבלע:

שאין פודים. מוכרים:

מעשר שני בירושלים. ואפילו לאכלו בטהרה, דכתיב (דברים י״ד:כ״ה) ונתת בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום:

ד **חמשה דברים.** אין לך בצבור קרבן נאכל אלא אלו, וקרבן צבור דוחה את הטומאה דילפינן מפסח דכתיב ביה במועדו, ודוחה את הטומאה כשרוב הקהל טמאים, דהכי אמרינן איש כי יהיה טמא וכו׳, יחיד נדחה ואין צבור נדחין, ובקרבנות צבור כתיב (במדבר כ״ט:ל״ט) אלה תעשו לה׳ במועדיכם, כמו שנאמר בפסח במועדו, ואשמעינן מתניתין דאע״ג דקרבין בטומאה לאפוקי צבור ידי חובתן, אין נאכלים בטומאה. והא דתני חמשה דברים, ולא תני קרבנות צבור וכו׳, מנינא למעוטי חגיגת הרגלים כולם, דדמו לקרבן צבור משום דאתו בכנופיא באסיפת חברים לרגל ואינם דוחים את הטומאה כדרך שאין דוחים את השבת:

זבחי שלמי צבור. כבשי עצרת, שאין שלמים אחרים לצבור:

ושעירי ראשי חדשים. ולא תני שעירי רגלים, דכיון דאשמעינן זבחי שלמי צבור שהן מיני דמים ואין נאכלין בטומאה הוא הדין לכל שאר מיני דמים, ולא איצטריך למתני שעירי ראשי חדשים אלא משום דלא כתיב בהו מועד, וסלקא דעתך אמינא לא לדחו את הטומאה דהא כל קרבנות צבור ממועד נפקא לן, דכתיב בכולהו אלה תעשו לה׳ במועדיכם:

שלא בא מתחלתו אלא לאכילה. שכשנצטוה עיקר מצות פסח לאכילה נצטוה. דכתיב (שמות י״ב:ד׳) לפי אכלו, וכי שרייה רחמנא לאתויי בטומאה מאיש נדחה ואין צבור נדחין, אדעתא למיכלה שרייה:

ה **נטמא בשר וחלב קיים אינו זורק את הדם** דעיקר פסח לאכילת אדם אתי:

ובמוקדשים אינו כן. שאפילו נטמא בשר, וחלב קיים זורק את הדם:

ו **נטמא הקהל.** בטומאת מת, שאין פסח נדחה מפני הטומאה אלא מטומאת מת:

יעשו בטומאה. ואפילו טמאים יחידים, דהא [פסח] דטהורים גופייהו בטומאה אתו משום כהנים, שאין קרבן צבור הבא בטומאה חלוק, מאחר שקרבן רובם בא בטומאה אף היחידים עושים בטומאה:

ז **ואח״כ נודע שהוא טמא.** הפסח או הדם:

הציץ מרצה. ופטור מפסח שני:

נטמא. בעליו טומאת הגוף במת:

אין הציץ מרצה. וחייב בפסח שני, דהא בשעת זריקה לאו בר מעבד פסח הוא דרחמנא דחייה:

הנזיר. דכתיב (במדבר ו׳) וכי ימות מת עליו [וגו׳] והימים הראשונים יפלו, דאם נטמא במת קודם הבאת קרבנותיו סותר:

הציץ מרצה על טומאת הדם. ותגלחתו כשרה ומותר לשתות יין וליטמא למתים:

ואין הציץ מרצה על טומאת הגוף. ואם [טמא] בשעת הבאת קרבנותיו סותר הכל:

נטמא. גופו:

בטומאת התהום. כל טומאת מת שלא ידע בה אדם קודם לכן נקראת טומאת התהום:

הציץ מרצה. דהלכה למשה מסיני שהותר טומאת התהום להם. כיון שלא הכיר בה אדם בטומאה זו מעולם, ואם נודע לו בטומאה זו אחר שהקריב פסחו אין צריך לעשות פסח שני. וכן נזיר שנודע לו בטומאת התהום לאחר שהביא קרבנותיו אין צריך להביא קרבן טומאה. ולא אמרו טומאת התהום אלא בטומאת מת בלבד:

ח **לפני הבירה.** כל המקדש כולו קרוי בירה. ושורפים אותו שם כדי לביישן, שיזהרו שלא יבואו עוד לידי טומאה:

מעצי המערכה. שלא לבייש את מי שאין לו עצים:

נטמא מיעוטו. וכן נותר של פסח טהור:

הציקנין. העצרנין. צרי עין, שורפין אותו מיעוט שנטמא, והנותר מפסח טהור, לפני הבירה:

ט **הפסח שיצא.** חוץ לחומה:

ישרף מיד. בארבעה עשר ולא צריך לאשהויי עד הבוקר של ט״ו כדי שתעובר צורתו דהיינו שיבא לידי נותר. ומיהו ביום טוב לא מצי שריף ליה דאין שורפין קדשים ביו״ט:

נטמאו בעלים או שמתו. אין פסולו בגופו אלא מחמת דבר אחר:

תעובר צורתו. ימתין עד שיבא לידי נותר, ואח״כ ישרפנו:

אף זה ישרף מיד. ר״י בן ברוקא לא פליג את״ק אלא כשנטמאו הבעלים או מתו קודם זריקת הדם דלא איחזי בשר באכילה והוה ליה כפסולו בגופו. ואין הלכה כר״י בן ברוקא:

י **העצמות.** שאינו יכול לשברן מפני שנאסרה שבירת עצם, ונותר בהן מוח וטעון שריפה:

והגידין. שהן אסורין באכילה ואין חייבין עליהן מן התורה, כגון שומנו של גיד הנשה שהוא מותר אלא שישראל קדושים נהגו בו איסור. אי נמי, הגיד החיצון הסמוך לבשר שהוא אסור ואין חייבין עליו, ומן התורה הוי נותר, ולאכלו אי אפשר דרבנן אסרוהו:

והנותר. בשר פסח שנתעצלו באכילתו ונתותר:

בששה עשר. שהוא חולו של מועד. אע״פ שנפסל בבוקר ראשון אין רשאי לשורפו ביו״ט, דשריפת קדשים עשה, ויו״ט עשה ולא תעשה, ואין עשה דוחה את ל״ת ועשה:

יא **כל הנאכל בשור הגדול.** שכבר הוקשה כל העתיד להקשות בו:

יאכל בגדי הרך. ראוי לאכילה בפסח בן שמונה ימים. אבל מה שאין נאכל בשור הגדול אין נמנין עליו בפסח אף על פי שעכשיו הוא רך הואיל וסופו להקשות:

וראשי כנפים והסחוסים. הכי קאמר, ומהו הנאכל בשור הגדול ראשי כנפים, הסחוס שקורין טנרוס בלע״ז שבראש כף הכתף ושאר סחוסים כגון תנוך האזן וסחוסי החזה והצלעות הקטנות שבסוף השדרה, הואיל ובשור הגדול נאכלים ע״י שליקה, יאכלו בגדי הרך צלי:

אבל המותיר בטהור כו׳ דכתיב (שמות י״ב:י׳) לא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו, בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה, לומר אם עברת על לאו, קיים עשה שבו ואינך לוקה. אי נמי, דהוי לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה. אין לוקין עליו:

והשובר בטמא כו׳ דכתיב (שם) ועצם לא תשברו בו, בכשר מוזהר על שבירת עצם ואינו מוזהר על שבירת עצם בפסול:

יב **אבר.** מן הפסח:

שיצא מקצתו. חוץ למחיצתו, וצריך לחתוך את היוצא דכתיב (שמות כב) ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, ודרשינן ביה כל בשר שיצא בשדה כלומר שיצא חוץ למחיצתו, כגון קדשי קדשים שיצאו חוץ לעזרה וקדשים קלים שיצאו חוץ לירושלים, אותו בשר היוצא טריפה הוא ולא תאכלו:

חותך. את הבשר היוצא סביב עד שמגיע לעצם:

וקולף. את הבשר שלא יצא לחוץ עד שמגיע לפרק שמתחברים שם שני עצמות, ואוכל את הבשר שקלף שהרי לא יצא, וחותך את הפרק ומשליך כל העצם שיצא מקצתו:

ובמוקדשים. בשאר קדשים חוץ מהפסח:

קוצץ בקופיץ. אותו מקצת האבר שיצא. ובפסח אינו יכול לעשות כן מפני שהוא מוזהר על שבירת עצם:

מן האגף ולפנים כלפנים. אגף קרי כל מקום הגפת הדלתות שהוא חופף ונוקש שם כשסוגרו דהיינו [משפת הפנימי של עובי הפתח עד מקום הנקישה. מן האגף ולפנים, דהיינו] תוך העיר ממש:

כלפנים. ואוכלים שם קדשים קלים:

מן האגף ולחוץ. דהיינו ממקום הנקישה ולחוץ, כלחוץ:

החלונות. שבחומת ירושלים. ועובי ראש החומה בגגה, כלפנים:

יג **שתי חבורות שהיו אוכלות.** פסח אחד:

אלו הופכים פניהם הילך ואלו הופכים פניהם הילך. ואפילו נראים כשתי חבורות על פסח אחד לא אכפת לן, דרחמנא אמר (שם יב) על הבתים אשר יאכלו אותו, דמשמע שני בני אדם אוכלין פסח אחד בשני בתים, דכתיב יאכלו [שנים], אותו חד פסח, [בתים] שנים. אבל אדם אחד אינו אוכל בב׳ מקומות, ולהכי מוקי בבית אחד יאכל, שאין אחד אוכל בב׳ בתים. ושתי חבורות ההופכות פניהם כשני בתים דמי:

והמיחם. שמחממין בו את החמין שמוזגים בו היין, רשאי ליתן באמצע כדי שיהא נוח לשתיהן למזוג לכאן ולכאן. ואף על פי שמפסיק בין החבורות, לא אכפת לן:

וכשהשמש. המשמש לשתיהן, עומד מחבורה אחת שהתחיל לאכול הפסח עמה ומוזג לחבורה האחרת:

קופץ את פיו. סוגר ובולם את פיו ומחזיר את פניו לצד חבורתו, שלא יחשדוהו שהוא אוכל עם החבורה האחרת, דאין אדם אחד אוכל בב׳ חבורות כדאמרן:

והכלה. שהיא בושה, רשאה להפוך פניה לצד אחר ולאכול, דפסח נאכל בשתי חבורות:

פרק ח

א **האשה. תאכל משל בעלה.** כל זמן שלא פירשה שדעתה בשל אביה, דמסתמא דעתה למנות על של בעלה:

רגל הראשון. שלאחר נשואיה, שכך דרך הנשואות ללכת לבית אביהן:

תאכל במקום שהיא רוצה. וכגון שאינה רדופה עד הנה לילך לבית אביה תדיר, הילכך מספקא לן בהי ניחא לה:

אפטרופסים. יתום שהיו לו שני אפטרופסין והמנוהו זה על פסחו וזה על פסחו:

לא יאכל משל שניהם. לא מפסחו של זה ולא מפסחו של זה, דמי נתן רשות לחלק האחד להמנות עם זה. ואין לו תקנה אלא אם כן רצו שניהם שימנה עם האחד:

לא יאכל משל רבו. אבל משל עצמו אוכל, דכיון דדינא הוי דכופין את רבו וכותב לו גט שחרור, אע״פ שעדיין לא נשתחרר הרי הוא כבן חורין, הילכך אוכל משל עצמו:

ב **שחט גדי יאכל.** רבו ממנו. ואע״ג דבכל שאר פסחים רגיל תדיר בטלה, כיון דלא פירש לו עליה סמיך:

יאכל מן הראשון. והשני ישרף. ובגמרא מוקי לה דוקא במלך ומלכה, אית דאמרי משום שלום מלכות, ואית דאמרי מפני שסומכין על עבדיהם ואין מקפידים על סעודתן אם גדיים אם טלאים, הילכך יאכל מן הראשון כיון דליכא קפידא, דבראשון יצאו ידי חובתן. אבל אינשי דעלמא דקפדי, לא יאכל לא מן הראשון ולא מן השני, דקיי״ל אין נמנין על ב׳ פסחים כאחד לאכול איזה מהם שירצה, דאין ברירה, וכי בעי למיכל מהא, דלמא בשעת שחיטה לא הוה דעתיה עליה:

שכח מה שאמר שפירש לו גדי או טלה, וזה שכח:

וטלה שלי. בגמרא מוקי לה כגון שהלך העבד אצל רועה הרגיל אצל רבו ורוצה בתקנתו, ואמר לו, אם גדי אמר לך רבך גדי שלו וטלה שלך ע״מ שאין לרבך רשות בו, דכה״ג קנה העבד. דאי לאו הכי מה שקנה עבד קנה רבו ונמצאו שניהם של רבו:

ופטורים מלעשות פסח שני. דאע״ג דשניהם יוצאים לבית השריפה ואינן נאכלין מפני שאין המנויין ניכרים, מיהו שחיטה וזריקה מעלייתא היא, חדא אהאי וחדא אהאי, דקמי שמיא גליא:

ג **על מי שיעלה ראשון לירושלים.** כדי לזרזן קאמר, שיזדרז כל אחד להיות ראשון. ומיהו כל בניו המנה על הפסח, אלא שאותו שיעלה ראשון יזכה ראשון וכל אחיו יזכו אחריו על ידו:

עד שיזרק הדם. לעולם יכול לימשך, אפילו אחר שחיטה עד שיזרק הדם. ומודה רבי שמעון דאין נמנין אלא עד שישחט. ואין הלכה כר׳ שמעון:

ד **הממנה אחרים על חלקו.** אחד מבני חבורה שהמנה אחרים על חלקו, בלא דעת חבורה:

רשאין בני חבורה לומר לו. טול את שלך וצא ואכול אתה וחברין, שאין בני חבורה מתרצים להיות כל אלו הדעות בחבורתן. ואית ליה להאי תנא פסח נאכל בב׳ חבורות:

ה **זב שראה שתי ראיות.** שטמא טומאת ז׳ ואין טעון קרבן:

שוחטין עליו. ואע״פ שלא העריב שמשו. והוא שטבל בשעת השחיטה דהא חזי למיכל לאורתא. דדוקא טמא מת שחל שביעי שלו בי״ד נדחה לפסח שני אע״ג דחזי למיכל לאורתא, כדכתיב (במדבר ט) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא לא היו יכולים, הא לערב היו יכולים לאכול בפסח, ונדחו לפסח שני. אבל שאר טומאות אי חזי למיכל לאורתא שוחטים עליו ואע״פ שלא העריב שמשו:

ראה שלש. לא חזי למיכל עד דמייתי כפרה:

שוחטין עליו. אם חל שמיני שלו בערב פסח אפילו לא הביא כפרתו. והוא שנתן קרבנותיו לב״ד:

שומרת יום כנגד יום. הרואה תוך י״א יום שבין נדה לנדה דבעיא לספור יום המחרת, שוחטין עליה ביום הספירה. דכיון שספרה מקצת היום מותרת לטבול. ואע״פ שמחוסרת הערב שמש שוחטין עליה:

והזבה. שראתה ג׳ ימים רצופים בתוך י״א יום וצריכה לספור ז׳ נקיים ולהביא קרבן, שוחטין עליה בשמיני:

ו **האונן.** כל זמן שלא נקבר המת קרוי אונן, ולאחר שנקבר כל יום המיתה הוא קרוי אונן, ולילה שלאחריו הוא אונן מדרבנן. ולא העמידו דבריהם במקום כרת גבי פסח, הלכך שוחטין עליו, דלאורתא חזי:

והמפקח בגל. שנפל על אדם ואין ידוע אם ימצאנו חי או מת. שוחטין עליו דבחזקת טהרה עומד עד שיודע שנטמא:

שוחטין עליהם. בחבורת אחרים:

שמא יביאוהו לידי פסול. שמא יטמא אונן למתו מתוך טרדו. ומפקח גל שמא ימצאנו מת ונמצא שהאהיל על הטומאה. והחבוש שמא לא יצא. ובחבוש בבית האסורים של עובדי כוכבים מיירי, שאע״פ שהבטיחוהו, שמא לא יוציאוהו. אשר פיהם דבר שוא. אבל חבוש ע״י ישראל, כגון לכופו להוציא אשה פסולה או לשלם ממון, שוחטין עליהם אפילו בפני עצמן, אם הבטיחוהו להוציאו, דשארית ישראל לא ידברו כזב. ואם בית האסורים בתוך ירושלים אפילו בידי עובדי כוכבים שוחטין עליהם בפני עצמן, דאפשר דמעיילי לפסח לבית האסורים ואכלי ליה התם. וחולה וזקן אין שוחטין עליהן בפני עצמן, שמא יכבד עליהם החולי ולא יוכלו לאכול כזית:

לפיכך. הואיל ובשעת שחיטה ראויין היו ונזרק הדם עליהם, אם אירע בהם פסול כמו שאמרנו, פטורים מלעשות פסח שני:

חוץ מן המפקח הגל. ונמצא מת תחתיו שצריך לעשות פסח שני שהיה טמא מתחילתו קודם שחיטה שהרי האהיל על הטומאה משעה שהתחיל לפקח. והוא שהיה הגל עגול דודאי האהיל עליו מתחלה. אבל אם היה הגל ארוך, שמא בשעת שחיטה עדיין לא האהיל על הטומאה ופטור מלעשות פסח שני:

ז **אין שוחטין את הפסח ביחיד.** דכתיב (דברים ט״ז:ה׳) לא תוכל לזבוח את הפסח וכו׳, כלומר ביחיד:

אפילו חבורה של מאה. ר׳ יוסי קאמר לה, כלומר לא תליא מילתא אלא באכילה. יחיד ויכול לאכול כזית שוחטין עליו, מאה ואין כל אחד מהם יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהם. והלכה כר׳ יוסי:

אין עושין חבורת נשים ועבדים. לשחוט פסח. נשים ועבדים בחבורה אחת, משום הרגל עבירה. ולא קטנים ועבדים בחבורה אחת, משום פריצותא דמשכב זכור. אבל נשים ועבדים כל חדא באנפי נפשה עושין:

ח **אונן טובל ואוכל פסחו לערב.** דאין אנינות מן התורה אלא ביום שנאמר (ויקרא י׳:י״ט) ואכלתי חטאת היום, יום אסור, לילה מותר. וטבילה בעי, מתוך שנאסר עד עכשיו בקדשים אצרכוהו רבנן טבילה. אבל לא אכיל אונן בשאר קדשים לערב, דאנינות לילה אסורה מדרבנן. ולגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת. אבל אכילת שאר קדשים, עשה בעלמא הוא, ואכלו אותם אשר כופר בהם (שמות כ״ט:ל״ג):

השומע על מתו. יום שמועה הוי אונן דרבנן. וכן מי שלקטו לו עצמות אביו ואמו אמרינן במסכת מועד קטן, מתאבל עליהם כל אותו היום ולערב אין מתאבל עליהם:

טובל ואוכל בקדשים לערב. דאפילו יום גופיה מדרבנן הוא:

כפורש מן הקבר. וצריך הזאה שלישי ושביעי. ולא נחלקו ב״ש ובית הלל אלא בערל נכרי שמל ביום י״ד, דב״ה סברי גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד לא טהרתי מכל טומאה עד יום ערב פסח שטבלתי ואכלתי, השתא נמי אטבול ואוכל, ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא מקבל טומאה, עכשיו ישראל הוא ומקבל טומאה. ובית שמאי סברי לא גזרינן. אבל ערל ישראל כגון שמתו אחיו מחמת מילה, דברי הכל טובל ואוכל פסחו לערב ולא גזרינן ערל ישראל אטו ערל נכרי:

פרק ט

א **מי שהיה טמא.** שאלו פטורין מן הכרת. הטמא או שהיה בדרך רחוקה פטרן הכתוב מלעשות פסח ראשון, ועיקר כרת בפסח ראשון הוא, לפיכך אם לא עשו פסח שני פטורים מן הכרת:

ואלו חייבין בהכרת. השוגג או האנוס חייבין היו בפסח ראשון אלא שהשגגה והאונס עכבתן, וכשהזידו ולא עשו פסח שני חייבין בהכרת, כדכתיב (במדבר ט׳:י״ג) והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה, משמע דעל כל שאר שגגות ואונסין שאירעו בראשון חוץ מטמא ודרך רחוקה חייבין כרת אם לא עשו פסח שני:

ב **מן המודעית.** שם מקום רחוק מירושלים מהלך ט״ו מילין, והוא שיעור מהלך אדם בינוני בימי ניסן וימי תשרי שהימים והלילות שוים מהנץ החמה עד בין הערבים שהוא שעת הקרבת הקרבן:

חוץ לאסקופת העזרה. אפילו היה קרוב לירושלים וחלה ונתעכב ולא הגיע לאסקופת העזרה עד סוף שעת הקרבת הקרבן, נדון בדין דרך רחוקה. ור׳ עקיבא סובר שאין לו אלא דין נאנס אבל לא דין דרך רחוקה, הואיל והיה מן המודעית ולפנים. והלכה כר״ע.

לפיכך נקוד על ה׳. של רחוקה. אני שמעתי לדרוש, רחוק חמש אמות מאסקופת העזרה, שאפילו אינו רחוק אלא חמש אמות בלבד בסוף שעת [הקרבת] הקרבן נדון בדין דרך רחוקה:

ג **והשני חמץ ומצה עמו בבית.** דכתיב (במדבר ט׳:י״ב) ככל חוקת הפסח יעשו אותו, משמע מצות שבגופו כגון צלי ועל מצות ומרורים יאכלוהו עושין אותו ככל חוקת הפסח, אבל מצוות שעל גופו ממקום אחר כגון תשביתו שאור ולא תשחט על חמץ אין עושין אותו ככל חוקת הפסח:

הראשון טעון הלל באכילתו וכו׳ דכתיב (ישעיהו ל׳:כ״ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ליל המקודש לחג שהוא פסח ראשון טעון הלל, ושאינו מקודש לחג אינו טעון הלל:

זה וזה טעונים הלל בעשייתן. דלילה מיעט קרא משיר, יום לא מיעט:

ד **לא יאכלו ממנו זבין.** דגבי טמא לנפש כתיב איש, דדרשינן מיניה איש נדחה ואין צבור נדחין, (אבל גבי זיבה אף ציבור נידחין):

ואם אכלו פטורים מכרת. דאוכל קדשים בטומאת הגוף דכתיב (ויקרא ז׳:י״ט-כ׳) כל טהור יאכל בשר, וסמיך ליה והנפש אשר תאכל בשר כו׳ וטומאתו עליו ונכרתה, בשר הנאכל לטהורים, טמאים חייבין עליו משום טומאה, ושאינו נאכל לטהורים כגון פסח הבא בטומאה, אין טמאין חייבין עליו משום טומאה:

אף על ביאת מקדש. פוטר הזבין והזבות אם נכנסו למקדש פטורים, כשהפסח נדחה מפני הטומאה, דכתיב (במדבר ח) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, בזמן שטמאי מתים משתלחין זבין ומצורעים משתלחין, אין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעים משתלחין. ותנא קמא לא דריש לקרא להכי, דכולהו אצטריכו לחלקם ממחנותיהם. ואין הלכה כר״א:

ה **לילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה.** מתניתין חסורי מחסרא והכי קתני, ונאכל בחפזון בלילה אחד וחמוצו כל היום ופסח דורות חמוצו נוהג כל שבעה, דבפסח מצרים כתיב (שמות י״ג:ג׳-ד׳) ולא יאכל חמץ היום אתם יוצאים, קרי ביה ולא יאכל חמץ היום שאתם יוצאים בלבד:

ו **שמעתי.** מרבותי:

שתמורת הפסח, קריבה. שלמים אחר הפסח:

ותמורת הפסח אינה קריבה. ויש תמורת פסח שאינה קריבה היא עצמה שלמים, אלא תרעה עד שתפול בה מום ותמכר ויביא בדמיה שלמים, דמותר הפסח קרב שלמים:

ואין לי לפרש. שכחתי על איזו שמעתי תקרב, ועל איזו תרעה עד שתסתאב:

הפסח. שאבד והפריש אחר תחתיו ונמצא פסח ראשון קודם שחיטת השני, שהיה עומד לפנינו בשעת שחיטה, הרי קבעתו שעת שחיטה בשם פסח, וזה שלא הקריבו דחהו בידים ולא יקרב הוא עצמו שלמים:

עד שיסתאב. שיפול בו מום שלא יהיה ראוי לקרבן:

וכן תמורתו. אם המיר בו בהמת חולין אחרי כן:

לאחר הפסח. כלומר ואם לאחר שחיטת השני נמצא, הרי לא קבעתו שעת שחיטה בשם פסח, ולא נדחה בידים, ויקרב הוא עצמו שלמים:

וכן תמורתו. וה״ה דמצי ר׳ יהושע למיתני בפסח עצמו, יש פסח קרב ויש פסח שאינו קרב:

ז **ויפלו דמיו לנדבה.** נותנים אותן המעות לתיבה שבמקדש ומקריבין מהן עולות נדבה:

לא יביאנו בנו אחריו. לשם פסח. דהוה ליה פסח שמתו בעליו ואין כאן מנויין:

ח **הפסח שנתערב.** שלשה טלאים, אחד של פסח ואחד של אשם ואחד של עולה, שנתערבו. כולן ירעו עד שיסתאבו:

ויביא בדמי היפה שבהן. עולה דשמא היפה עולה היה. ובדמי היפה שבהן אשם דשמא היפה אשם היה. ובדמי היפה שבהן פסח אם קודם הפסח נסתאבו כולן, ואם לאחר הפסח נסתאבו יביאם לשלמים דשמא היפה פסח היה. ואותו מותר שצריך להוסיף על הב׳ עד שיגיעו לדמי היפה, יפסיד משלו. וכיצד עושה, אם היפה שבהן שוה סלע, מביא ג׳ סלעים מביתו ונוטל הסלע האחד ואומר, כל מקום שהיא העולה הרי היא מחוללת על סלע זו, ויביא ממנו עולה. ונוטל הסלע הב׳ ואומר, כל מקום שהוא אשם הרי הוא מחולל על סלע זו, ויביא בו אשם. וכן לשלמים:

נתערב הפסח בבכורות. שמתן דמם ודם הפסח שוה:

ר׳ שמעון אומר אם חבורת כהנים יאכלו. כולן בו בלילה, שהבכור נאכל לכהנים. ויקרב פסח לשם פסח בכ״מ שהוא, ובכורות לשם בכורות בכל מקום שהן, ואף ע״פ שהן ממעטין בזמן אכילת הבכור, שהבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד ועכשיו אין אוכלין אותו אלא עד חצות כזמן הפסח ונמצאו מביאין קדשים לבית הפסול, ר״ש סבר שיכולין להביא קדשים לבית הפסול, ורבנן פליגי עליה ואמרי יראו כולן עד שיסתאבו ויביא מעות בדמי היפה שבהן כדאמרן בפסח שנתערב בזבחים. ואין הלכה כר״ש:

ט **צא ובקש.** את האבוד ושחוט עלינו:

אם שלו נשחט ראשון. הואיל והם אמרו לו שחוט עלינו על שלו הם נמנים ושלהם ישרף, דפסח בלא בעלים הוא ואוכלין כולם משלו:

ואם שלהן נשחט ראשון. הוא אוכל משלו, שהרי לא נמנה על שלהן. והן אוכלין משלהן, שהרי חזרו בהן מן האבוד ומשכו ידיהן ממנו:

והן אינן אוכלין עמו. שמא שלהן נשחט ראשון ומשכו ידיהן מזה:

ושלהן יצא לבית השריפה. שמא שלו נשחט ראשון ואין נמנין על השני:

ופטורין מפסח שני. דממה נפשך בראשון נמנו, ואכילה לא מעכבת:

אמר להן. אותו היחיד שהלך לבקש את האבוד, אם אחרתי תמנוני עמכם ושחטו עלי. והם לא אמרו לו שחוט עלינו:

הוא אוכל עמהן. ושלו ישרף. כיון שהמנוהו על שלהן הרי נמשך מן הראשון וחזר בו משליחותו:

ושלו יצא לבית השריפה. שמא שלהן נשחט ראשון ונמשך [משלו, שהרי] עשאן שלוחין:

ופטור מפסח שני. דממה נפשך בראשון נמנה, ואכילה לא מעכבת:

אמר להן. שחטו עלי אם אחרתי:

ואמרו לו. בקש ושחוט עלינו:

יאכלו כולם מן הראשון. דהוא שלוחם והם שלוחיו:

ואם אין ידוע איזה ראשון שניהם ישרפו. ופטורים מפסח שני:

אינן חייבין באחריות זה לזה. אין להם טענה זה על זה. אין חוששין איזה ראשון, אלא הוא אוכל משלו, והן אוכלין משלהן:

י **אלו מושכין להם אחד.** מן הפסחים. ואלו מושכין להם אחד:

אחד. מבני חבורה זו בא לו אצל בני חבורה זו, ואחד מזו בא לו אצל זו:

וכך הם אומרים. לאותו יחיד הבא אצלם:

אם שלנו הוא. אותו הפסח שמשכנו אלינו יפה בררנו את שלנו, המשך ידך משלך והמנה עמנו על שלנו:

אם שלך הוא פסח זה. הרי אתה עליו וידינו משוכות משלנו ויהא לבני חבורה האחרת ונמנינו על זה שלך. נמצא אם החליפו הרי נמשכו כל החבורה משלהם ונמנו על אותו שבררו. וכך אומרים בני חבורה השניה ליחיד הבא אצלם. ועל כרחם צריך אחד מאלו לבא אצל אלו ולמנות עמהן, ולא אמרינן ימשכו אלו משלהן בכל מקום שהוא ואלו משלהן ויחזרו וימנו אלו על אחד ואלו על אחד, משום דאמרינן בברייתא בגמרא דאסור לימשך כל בני החבורה מן הפסח ולהניחו בלא בעלים, ושמא החליפו ורוצים למשוך מפסחם ולמנות על אחר, כשאמרו הרי ידינו משוכות משלנו הרי נותר פסח בלא בעלים מיד, וזה אסור. ועכשיו כשאחד מחבורה זו בא אצל האחרת ממה נפשך אין כאן פסח בלא בעלים, אם יפה בררו להם הרי כל בני חבורתו עליו חוץ מן האחד שפירש מהן ומשך ידו, ואם החליפו הרי הלך אחד מהם עם פסחו, וכשמשכו הנותרים ידיהם הימנו, נשאר הוא עליו:

וכן חמש חבורות של חמשה חמשה. בני אדם, שנתערבו פסחיהן. כל חבורה וחבורה מושכין להם אחד מן הפסחים, וחמשה אנשים שבכל חבורה וחבורה מתחלקין [לחמשה] פסחים, שאם החליפו לא יהא כאן פסח שאין אחד מבעליו הראשונים עליו:

וכך הם אומרים. כשנעשו עתה החבורות החדשים אומרים הארבעה לאחד, אם שלך הוא פסח זה הרי ידינו ארבעתנו מסולקות מד׳ פסחינו בכל מקום שהם ונמנינו עמך, וכן הוא וג׳ חוזרין ואומרין לשני, וכן הד׳ לכל אחד שבחבורה. וכל חבורה וחבורה כן:

יא **שנים שנתערבו פסחיהן.** ראובן ושמעון שנתערבו פסחיהן, ראובן מושך לו אחד ושמעון מושך לו אחד. ראובן הולך וממנה עמו אחד מן השוק, ואומר כל מקום שהוא פסח שלי הרי אתה נמנה עליו, וראובן בא לו אצל פסח שמשך לו שמעון, ושמעון בא לו אצל פסח שמשך לו ראובן, וכך אומר לו ראובן ליהודה הנשאר על פסח שמשך לו שמעון, אם שלך הוא פסח זה, שיפה בירר לו שמעון תחלה, הרי ידי משוכות משלי והריני נמנה עמך על זה, ואם שלי הוא פסח זה, שלא כוונתי מתחלה לברור יפה ואין זה פסח שנמנית עליו עם שמעון, הרי ידיך מסולקות משלך, והמנה עמי על זה. ולכך הוצרך כל אחד להמנות עמו אחד מן השוק, שאם באו להתנות כשהן יחידים ולומר אם שלי הוא פסח זה ושלך שלך הרי יפה בררנו, ואם לאו הרי אני מושך ידי משלי ונמנה על שלך. נמצא כשהוא מושך משלו הרי הוא מניח את פסחו בלא בעלים, שעדיין לא נמנה עליו אחר. והא ליכא למימר שימנה כל אחד על של חבירו קודם שימשוך ידו משלו, דאין נמנין על שני פסחים כאחד, ואין זה מנוייו:

פרק י

א **ערבי פסחים סמוך למנחה.** קודם למנחה מעט כמו חצי שעה. בתחלת שעה עשירית. דתמיד קרב בתשע ומחצה והוא זמן המנחה, וקודם למנחה חצי שעה הוי בתחלת שעה עשירית:

לא יאכל אדם. כדי שיאכל מצה לתאבון משום הדור מצוה. ולחם פשיטא דלא מצי אכיל, דחמץ אסור משש שעות ולמעלה. ומצה נמי הא אמרינן בירושלמי האוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו. ולא נצרכה אלא לשאר אוכלין שלא ימלא כריסו מהן:

עד שיסב. במטה ועל השלחן כדרך בני חורין:

ולא יפחתו לו. גבאי צדקה המפרנסים את העניים:

מד׳ כוסות. כנגד ד׳ לשונות של גאולה שיש בפרשת וארא. והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי:

ואפילו הוא מתפרנס מן התמחוי. דהיינו עני שבעניים דתנן במסכת פאה מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי:

ב **מברך על היום.** בתחלה קדוש היום ואח״כ בורא פרי הגפן. שתחלה קידש היום ואח״כ בא היין, וכשם שקדם לכניסה כך קודם לברכה:

מברך על היין. תחלה. והוא הדין למקדש על הפת. שהיין או הפת גורמים לקדוש היום, שאם אין לו יין או פת לא יקדש:

ג **הביאו לפניו.** הירקות. כדי שיכיר תינוק וישאל, לפי שאין דרך להביא ירקות קודם סעודה:

מטבל בחזרת. לאו דוקא חזרת, דטבול ראשון זה הוי בשאר ירקות, אלא אם אין לו שאר ירקות מטבל בחזרת במקום שאר ירקות. ולשון מטבל אוכל. ולפי שכל אכילתן ע״י טיבול היתה, קרי לאכילה טיבול. ומיהו טיבול זה לאו בחרוסת הוא, מדקתני לקמן הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת. מכלל דעדיין לא הובאו:

עד שמגיע לפרפר את הפת. לאכילת מצה. והא קמ״ל שאין אכילה אחרת מפסקת בין אכילת ירקות לאכילת מצה. דקודם שיגיע לאותו חזרת של מצוה שמברך עליו על אכילת מרור אוכל מצה תחלה, כדכתיב (במדבר ט׳:י״א) על מצות ומרורים, מצות ברישא והדר מרורים:

וחרוסת. שעושים מתאנים ולוזים ובטנים ושקדים וכמה מיני פירות ומשימין בה תפוחים ודכין הכל במדוכה ומערבין בחומץ ונותנין עליה תבלין קנה וקנמון כעין פתילות דקות ארוכות זכר לקש וצריך שתהיה עבה זכר לטיט:

שאין חרוסת מצוה. אלא לרפואה לבטל שרף החזרת, שרע וקשה לגוף כארס:

רבי אליעזר ברבי צדוק אומר מצוה. זכר לתפוח שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב, וזכר לטיט:

ד **וכאן הבן שואל.** בכל הספרים אין כתוב וכאן, אלא וכן, כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ״ז:ז׳). כלומר ודין הוא שבמזיגת כוס שני יהיה הבן שואל מה נשתנה:

הלילה הזה כולו צלי. בזמן שבית המקדש קיים היה הבן שואל כך:

מתחיל בגנות. מתחלה עובדי ע״ז היו אבותינו ועבדים היינו:

ומסיים בשבח. שקרבנו המקום לעבודתו וגאל את אבותינו ממצרים:

ה **כל שלא אמר ג׳ דברים אלו.** שלא פירש טעמן של שלשה דברים הללו:

ו **וחותם בגאולה.** כלומר מסיים את ההגדה בברכת גאולה. ולא פירש תנא קמא למלתיה היאך מברכין אותה, ואתו ר׳ טרפון ור׳ עקיבא לפרושי למלתיה, ר׳ טרפון אומר פותח בה בברוך ואינו חותם בברוך, מידי דהוה אברכת הפירות וברכות המצות דכולה חדא הודאה היא. ולר״ע חותמין בה בברוך, לפי שמוסיף בה דברי רצוי ובקשה כן יגיענו וכו׳. והלכה כר״ע:

ז **ברכת השיר.** אית דאמרי נשמת כל חי. ואית דאמרי יהללוך ה׳ כל מעשיך. ונהגו למימרינהו לתרוייהו:

בין שלישי לרביעי לא ישתה. שלא ישתכר ושוב לא יוכל לגמור את ההלל. ואם תאמר כבר משוכר הוא שהרי שתה כל רצונו בתוך הסעודה, יין שבתוך המזון אינו משכר, ושלאחר המזון משכר:

ח **מפטירין.** אני שמעתי לשון יפטירו בשפה (תהילים כ״ב:ח׳). כלומר פותחין ואומרים, ורבותי פירשו לשון הנפטר מחבירו, כשנפטרין מן הסעודה אין מסיימין אותה באפיקומן, באפיקו מנייכו, כלומר תוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר, לא פת ולא שום דבר, גזירה דלמא אתי למיכל מן הפסח בשני מקומות. אבל לאכול דברים אחרים במקומו הראשון שרי, ובלבד שלא יעקר מחבורה זו לאכלם עם חבורה אחרת. ואית בגמרא מאן דפירש אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אפיקו מיני מתיקה. דלאחר שאכלו את הפסח אין נפטרין מן הסעודה באכילת מיני מתיקה ופירות שרגילין לאכול לקנוח סעודה ואפילו במקומן, שלא יאבד טעם הפסח מפיו. וכן עיקר. וכשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר מצה אפיקומן, שצריך שיאכל כזית מצה באחרונה בזמן שאין פסח, ואחר אותה מצה אין נפטרין ממנה באכילת דבר אחר:

ישנו כולם לא יאכלו. אם התחילו לאכול פסחיהן וישנו כולן, שוב לא יאכלו, דנראה כאוכל בשני מקומות, דמאחר שישנו הסיחו דעתם מלאכול עוד, וחשיב ליה כאכילת שתי מקומות. וחומרא בעלמא הוא. והוא הדין נמי למצה בזמן הזה:

רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו. אריסא קאי, דאמר תנא קמא ישנו מקצתן יאכלו, ואתא רבי יוסי למימר הני מילי אם נתנמנמו שלא נשקעו בשינה, אבל אם נרדמו מקצתן לא יאכלו אלו הנרדמים לכשיעורו משנתם. והלכה כר״י:

ט **הפסח אחר חצות מטמא את הידים.** דהא נותר הוא מחצות ואילך, ורבנן גזרו על הנותר שיטמא את הידים כדי שלא יתעצלו באכילתו. ומנלן דפסח לאחר חצות הוי נותר, דכתיב בפסח (שמות י״ב:י״ב) ואכלו את הבשר בלילה הזה, וכתיב התם ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות:

ברכת הפסח. אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח. ברכת הזבח, אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח. וזבח האמור כאן הוא חגיגת יום ארבעה עשר. והלכה כר״ע: